

4. Буланова Н. М. Невідомі сторінки в історії Кам'янського: за матеріалами Російського історичного архіву м. Санкт-Петербург / Н. М. Буланова // Скарби музеїв: Матеріали обл. наук. конф. до Міжнар. дня музеїв. 2003 р. – Д., 2005. – С. 56–63.
5. Двадцятипятилетний юбилей: 1888–1913 гг.: Игнатий Игнатьевич Ясюкович // Отклики жизни. – 1913. – 8 сент.
6. Общество «Просвещение» в с. Каменском и содержащая им гимназия / Горно-заводск. листок. – 1909. – 5 янв.
7. ООО «Днепровский меткомбинат: история, современность, перспективы» / авт.-сост. Л. В. Ключ, Н. М. Цыганок. – Д., 2009.
8. Описание Днепровского завода Южно-Русского Днепровского металлургического общества. – Варшава, 1908.
9. По Екатерининской железной дороге. Вып. 1. – Екатеринослав, 1903. – С. 131.
10. Рос. держ. іст. архів. – Ф. 23, оп. 24, спр. 42.
11. Рос. держ. іст. архів. – Ф. 37, оп. 65, спр. 2243.
12. Рос. держ. іст. архів. – Ф. 1288, оп. 5, спр. 170.
13. *Сабов М. М.* Осмысливая прошлое / М. М. Сабов // Ведомости. – 2006. – 9 серп.
14. *Слоневский А. Ю.* Игнатий Ясюкович. Имя в истории / А. Ю. Слоневский. – Д., 2009.
15. *Слоневский А. Ю.* Традиции благотворительности на Днепровском заводе / А. Ю. Слоневский // Знамя Дзержинки. – 2009. – 21 янв.
16. *Слоневский А. Ю.* И. И. Ясюкович: К 145-летию со дня рождения / А. Ю. Слоневский // Знамя Дзержинки. – 1992. – № 45–47.
17. *Цукерник А. Л.* Синдикат «Продамент» / А. Л. Цукерник. – М., 1959.
18. *Чабан М.* Мандрівки старим Кам'янським / М. Чабан. – Д., 2004.
19. *Чабан М.* Справа життя Ігнатія Ясюковича / М. Чабан // День. – 2006. – 1 лип.
20. *Яценко Л. Г.* Дух ушедшей эпохи: Каменское – Днепродзержинск: 1917–1953 годы: Воспоминания, очерки, документы / Л. Г. Яценко, О. Ю. Слоневский. – Днепродзержинск, 2007.

Надійшла до редколегії 16.07.2011

УДК 94 (477) «1860 / 1890»

Н. М. Малига, В. Д. Мирончук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРИВАТНІ БАНКІВСЬКІ УСТАНОВИ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ 60–90-х РОКІВ ХІХ ст.

Розглянуто особливості розвитку приватної банківської справи в Російській імперії у пореформений період та діяльність приватних фінансових установ на Катеринославщині 60–90-х рр. ХІХ ст.

Ключові слова: агентство, банк, банкірський будинок, відділення, Катеринославщина, кредит.

Рассмотрены особенности развития частного банковского дела в Российской империи в пореформенный период и деятельность частных финансовых учреждений на Екатеринославщине 60–90-х гг. XIX в.

Ключевые слова: агентство, банк, банкирский дом, отделение, Екатеринославщина, кредит.

Die Besonderheiten der Private Banking-Geschäft indas russische Reichin der Postunddie Tätigkeit der privaten Bankenin Katerynoslav 60 bis 90 des XIX.

Schlag worte: agentur, bank, bankhaus, büro, Ekaterinoslavschine, kredit.

Загальновідомо, що скасування кріпосного права у 1861 р., наступні буржуазні реформи 60–70-х рр. XIX ст. дали міцний поштовх соціально-економічному розвитку Російської імперії, суттєво вплинули на всі сфери суспільного життя. Поступово почався процес модернізації, який мав на меті поставити імперію на один щабель з провідними країнами того часу. Таку позицію царського уряду підтримували західні країни, вважаючи, що зміни, які відбулися, є об'єктивно обґрунтованими [15, с. 16]. У середині 1860-х рр. барон Шарль де Талейран, який на той час був послом Франції, зазначив, що Росія, яка бажає стати сучасною державою, просто приречена на те, щоб запозичити передовий західний досвід, «... чи йде мова про зміни судових інститутів, побудову залізниць або реформу армії» [14, с. 148].

Однак, на відміну від Заходу, процес модернізації в Російській імперії мав специфічні риси, а саме помітною була роль держави, яка активно сприяла розвитку важкої промисловості, насамперед гірничозаводської та залізничного транспорту. Серед залізниць, що були побудовані за рахунок держави, виняткове значення мала Катерининська залізниця, що вступила в дію у 1884 р., з'єднавши Донбас із Криворіжжям та заклавши міцні підвалини для розвитку промисловості, сільського господарства, торгівлі, фінансової справи в країні.

Прискорений розвиток внутрішнього та зовнішнього ринків, подальші зміни в економіці ставили нагальне питання щодо діяльності банківських установ, зокрема приватних. Однак, як зазначає дослідник Й. Гіндін, через притаманну Російській імперії ранню концентрацію їх загальна кількість в країні на початок XX ст. не перевищувала 53 [2, с. 50]. Що ж до Катеринославщини, то тільки в місті на кінець 90-х рр. XIX ст. діяло одночасно приблизно 17 відділень найбільших банківських установ та їх представництва, з-поміж яких лише 8 були приватними.

Зазначимо, що історія кредитно-фінансової справи на Катеринославщині отримала певне висвітлення. Це насамперед дослідницька література з проблем економічного розвитку Російської імперії та України. Тут слід виокремити праці відомих радянських дослідників

Б. В. Ананьича [1], В. І. Боввікіна та Й. Ф. Гіндіна [2]. Особливе місце належить колективному дослідженню «Фінансово-кредитна система України – Росії (XVIII – XX ст.)» [13 с. 312]. Значний інтерес викликає монографія відомого вченого О. Б. Шляхова «Україна на шляху до індустріального суспільства» [15, с. 244].

Історія банківських установ Катеринославщини знайшла своє відображення і в такому ґрунтовному колективному дослідженні, як «Історія міста Дніпропетровська», що вийшла за редакцією професора А. Г. Болебруха [4]. Були також залучені окремі науково-популярні нариси краєзнавця В. Старостіна під загальною назвою «Фінансовий Катеринослав» [8–12]. Дослідник провів значну роботу з вивчення історії фінансових установ, що діяли в пореформений період у Катеринославі, однак, на жаль, в його студіях відсутні посилання на джерела.

Все це обумовило необхідність залучення джерел. Це перш за усе «Памятные книжки и адрес-календари» Катеринославщини за окремі роки, в яких знаходиться інформація про місце розташування відділень банків та їх керівного складу [6, 7]. Матеріали «Адрес-календарей» доповнюються свідченнями ілюстрованого путівника по містах Катеринослав і Харків, що побачив світ у 1905 р. [3].

Як відомо, одними з перших банківських установ приватного типу в Катеринославі стали банківські дома. У більшості своїй це були звичайні торговельні будинки, що займалися банківськими операціями і поєднували торгівлю з банківським підприємництвом. Поступово даний вид діяльності став їх основним джерелом прибутків. Однак такі установи не могли повністю задовольнити потребу споживачів у кредиті, оскільки надавали здебільшого лише короткотермінові позики.

Перший банківський дім Катеринослава з'явився на початку 1860-х рр. Він був відкритий при торговельному домі «Ульман та К^о» і належав відомій у місті родині Ульманів, діяльність яких виходила далеко за межі комерційних інтересів [4, с. 170]. Так, братами Робертом та Василем було засновано першу книжкову крамницю в Катеринославі, а трохи пізніше при магазині почала діяти Публічна бібліотека. Згадки про братів можна зустріти у «Спогадах» А. М. Достоевського, який у 1860–1864 рр. працював у місті. Компанія «Ульман та К^о» успішно проіснувала до кінця 80-х рр. XIX ст. і припинила свою діяльність зі смертю Василя Петровича Ульмана [8, с. 10]. Спадкоємці реалізували себе як суспільні діячі, лікарі, педагоги, а сімейна справа була ліквідована.

У 90-х р. XIX ст. були зафіксовані дві такі установи: дома А. Когана та І. Кофмана. Заклад Когана проіснував близько десяти років. Досить активною виявилася діяльність Кофмана. Про «методи» його роботи ходили недобрі чутки, однак процвітання справи це не зава-

дило. Головним джерелом прибутків стала застава під нерухомість (Кофман був одним із найбільших власників нерухомості у місті). Банкірський дім розміщувався по вулиці Троїцькій (сучасна назва – Червона). На 1910 р. статки банкірського дому наближалися до 1 млн крб. Подальшому розвитку завадила громадянська війна. Кофману вдалося відправити родину за кордон, однак сам він, за невідомих причин, виїхати не зміг. Він помер у злиднях в одній з міських лікарень [8, с. 10].

З 1871 р. в Катеринославі почало діяти агентство одного з найбільших аграрних банків країни – Харківського земельного. Міська влада неодноразово зверталася за допомогою до керівництва банку. Він став найбільшим кредитором Катеринослава [11, с. 10]. Однак, незважаючи на це, банк не мав власного відділення, а задовольнявся діяльністю агентства. Так, на 1889 р. ним керував відомий у місті суспільний діяч, гласний міської думи Петро Васильович Кулабухов [6, с. 548], а на 1900 р. і до своєї смерті 11 лютого 1904 р., агентство очолював Анатолій Миколайович Кулабухов [7, с. 23]. Усі операції, що проводилися у Катеринославі, завжди затверджувалися правлінням у Харкові.

До першої десятки приватних провінційних банків Російської імперії входив Катеринославський комерційний банк [12, с. 10]. Його устав було затверджено 14 серпня 1872 р. міністром фінансів Михайлом Рейтерном. Не дивлячись на успішну діяльність, за час існування не було відкрито жодного нового відділення, банк мав суто регіональний характер. На 1900 р. його головою був дійсний статський радник Є. П. Любарський-Письменний, до правління входили дійсний статський радник М. В. Куримін, губернський секретар І. М. Бразоль, а також купці І. А. Макаров та Г. П. Мураховський [7, с. 23]. Відділення розташовувалося по вулиці Московській у двоповерховому будинку, переобладнаному відповідно до вимог установи.

Приблизно 1897 р. було відкрито Катеринославське відділення Азово-Донського комерційного банку – перше в місті відділення приватного банку, який розміщувався на Катерининському проспекті. Інші відділення діяли в Олександрівську, Бахмуті, Луганську, Маріуполі, Нікополі та Юзівці. Банк контролював велику частину грошових потоків регіону [9, с. 10]. На 1900 р. керівником Катеринославського відділення банку був П. А. Каменко [7, с. 23].

Відділення Азово-Донського комерційного банку займалися переказом коштів, обліком векселів, прийомом вкладів, видачею короткострокових позик під заставу цінних паперів або товарів. Це було основною сферою його інтересів. Примітно, що всі операції проводилися на високому рівні із забезпеченням максимуму зручностей для клієнта. Також банк проводив і самостійні торгові операції,

перш за усе скупку та експорт зерна. Займався благодійною діяльністю. Так, наприклад, у 1899 р. Азово-Донським банком було виділено 1 000 крб на будівництво корпусу Катеринославського вищого гірничого училища.

Свою діяльність у Катеринославі здійснював і Санкт-Петербурзький міжнародний комерційний банк. Катеринославське відділення було відкрито у 1899–1900 рр. Розширення сфер впливу банку на Південь України ускладнювалося тим, що він почав свою діяльність пізніше Азово-Донського банку, який уже встиг закріпитися в основних комерційних центрах регіону. Враховуючи те, що основні інтереси цих банків знаходилися в одних і тих же сферах (перекази коштів, кредитування, обладнання з зерном), Петербурзький банк відразу опинився в не дуже вигідному становищі [10, с. 10]. Свої позиції він посилив на початку ХХ ст., виробивши нову стратегію дій. Це проявилось у відкритті низки агентств, а не відділень, що суттєво знизило витрати. До того ж керівництво банку звернуло увагу на швидко зростаючі населені пункти регіону – Синельникове, Гришино, Лозову, Нікополь. У Катеринославі в 1900 р. відділення розміщувалося в орендованому будинку Шишмана по вул. Московській [3, с. 47]. Згодом з'явилося власне приміщення на розі Катерининського проспекту та вул. Клубної, урочисте відкриття якого відбулося 4 лютого 1912 р. Сьогодні це відділення Державного банку України, що розташоване на перехресті пр. Карла Маркса та вул. Леніна.

Завдяки значній концентрації в кредитно-фінансовій сфері та за допомогою урядових установ провідними гравцями на ринку ставали столичні банки. Своєю діяльністю вони витісняли провінційні банки й перешкоджали появі нових фінансових установ. Малі приватні фірми та підприємства постійно відчували нестачу кредитування. Це було зумовлено кількома причинами: по-перше, відсоткова ставка була занадто високою для них, а по-друге, великі банки не були зацікавлені в довгостроковому кредитуванні подібних установ. Так, за свідченнями сучасників, «...підприємства, де не можна нажити значні суми, у нас залишаються покинутими, оскільки великі кредитні установи звикли наживати мільйони, і на дрібних підприємствах нажива в декілька десятків тисяч їх не цікавить» [5, с. 81].

Таким чином, можна зробити висновок, що Катеринославщина зі своїм потужним промисловим і сільськогосподарським потенціалом у пореформений період стає привабливим регіоном для приватної банківської діяльності. Великі столичні банки, як то Азово-Донський комерційний та Санкт-Петербурзький міжнародний комерційний або Харківський земельний, поширювали свій

впив за рахунок створення розгалуженої системи агентств та відділень, які на місцях не визначали власні пріоритети, чітко виконуючи інструкції центрального керівництва. На відміну від них місцеві кредитні установи відчували певну свободу, однак не поспішали зі створенням нових представництв.

Бібліографічні посилання

1. *Ананьич Б.* Банкирские дома в России 1860–1914 гг.: Очерки истории частного предпринимательства / Б. Ананьич. – Л., 1991.
2. *Гиндин И.* Социально-экономические итоги развития российского капитализма и предпосылки революции в нашей стране / И. Гиндин // Свержение самодержавия: сб. ст. под науч. ред. И. Минц и др. – М., 1970. – С. 39–88.
3. Иллюстрированный путеводитель. Екатеринослав и Харьков. – Х., 1905.
4. Історія міста Дніпропетровська / за наук. ред. А. Г. Болєбруха. – Д., 2006.
5. *Озеров И.* На новый путь: К экономическому освобождению России / И. Озеров. – М., 1915.
6. Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1889 год. – Екатеринослав, 1889.
7. Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1900 год. – Екатеринослав, 1901.
8. *Старостин В.* Банкирские дома / В. Старостин // Недвижимость в движении. – 2007. – № 14. – С. 10.
9. *Старостин В.* Иногородние банки: Азово-Донской коммерческий банк / В. Старостин // Недвижимость в движении. – 2007. – № 30. – С. 10.
10. *Старостин В.* Иногородние банки: Санкт-Петербургский международный коммерческий банк / В. Старостин // Недвижимость в движении. – 2007. – № 31. – С. 10.
11. *Старостин В.* Иногородние банки: Харьковский земельный банк / В. Старостин // Недвижимость в движении. – 2007. – № 31. – С. 10.
12. *Старостин В.* Местные банки: Екатеринославский Коммерческий банк / В. Старостин // Недвижимость в движении. – 2007. – № 19–20. – С. 10.
13. *Стельмах В.* Финансово-кредитная система Украины – Росії (XVIII – XX ст.) / В. Стельмах, І. Д'яконова, І. Сало, П. Сенищ, Т. Соколенко. – Суми, 2000.
14. *Черкасов П.* Политические реформы Александра II в донесениях и отчетах посольства Франции в Санкт-Петербурге / П. Черкасов // Нов. и новейш. ист. – 2010. – № 3. – С. 142–162.
15. *Шляхов О.* Україна на шляху до індустріального суспільства (друга половина XIX – початок XX ст.) / О. Шляхов. – Д., 2010.

Надійшла до редколегії 17.09.2011